

Slovenščina svetih bratov Cirila in Metoda

FRANCE STELE

Psihološka teorija o kognitivni disonanci pokaže, da ljudje težko preidejo od enega pogleda na realnost na drugega. Če v nekaj močno verjamejo in jih kasneje dejstva soočijo z napačnostjo njihovega pogleda, bodo številni raje vztrajali pri starem verovanju, kot pa da bi sprejeli nov pogled. Sprejetje novih dejstev je namreč lahko preveč boleče in onemogoča ohranjanje podobe o sebi, ki jo je nekdo prej imel. (ddr. Andrej Pleterski, *Arheološki vestnik* 66, 2015, str. 148)

Sv. Ciril in Metod, freska Toneta Kralja v cerkvi sv. Jožefa v Soči v Trenti

V času cesarja Teodozija je leta 391 krščanstvo postalo uradna vera rimskega cesarstva. Preganjanje kristjanov s strani rimske oblasti je prenehalo že z *Milanskim ediktom* leta 313, in krščansko oznanilo se je lahko bolj ali manj neovirano širilo po evropskih tleh. Iz zgodovinopisja vemo, da se je pokristjanjevanje t. i. alpskih Slovanov v prvi polovici srednjega veka najprej dogajalo iz dveh velikih središč, iz Ogleja in Salzburga v latinskem in nemškem jeziku. Arheološka odkritja temeljev starokrščanskih cerkva pa pričajo (za območje današnje Slovenije: Ajdna nad Potoki, Ajdovski gradec, Rifnik ...), da je krščanska vera tod že bila v poznoantičnem času.

Iz zapisov antičnih zgodovinarjev, predvsem grških, je znano, da so v prazgodovini, vsaj od bronzaste dobe naprej, velikanski teritorij od Alp čez Balkan vse do današnje Grčije naseljevala ljudstva s skupnim imenom Iliri. Ob koncu bronzaste dobe, 1200 pr. Kr., je severni del tega teritorija (Slovenija, sever Italije) prišel pod kulturni vpliv Venetov, južni del pa Panoncev in Grkov. Sledili sta keltizacija in romanizacija. V prvih stoletjih srednjega veka smo priča državnim formacijam slovensko govorečih ljudi. Karantanija je bila slovenska kneževina, nastala v 7. stoletju. Malo kasneje se je vzhodno od nje porajala druga slovanska država Velikomoravska v delu današnje Češke in Slovaške.

»Ko se je velikomoravski knez Rastislav v svetnem oziru otresel Nemcev, želel je, da bi dobili tudi slovanskih duhovnikov. Zato je poslal pooblaščenca v Carigrad, da bi izprosili pri grškem cesarju Mihaelu III. verskih učencev, ki bi razumeli jezik Moravanov. Cesar je izročil to važno službo Cirilu in Metodu, ki sta bila v Solunu doma ter dobro znala slovansko govoriti. Z velikim veseljem je sprejel Rastislav božja poslanca, ki sta došla leta 863 v Velegrad. Sveta moža sta zbirala krog sebe ljudstvo in oznanjevala verske resnice v domačem jeziku. Cirilova bistra glava je iznašla tudi črke za pisavo ter ustanovila slovansko abecedo. Večjega posvetnega

France Stele, od 1996 zunanji sodelavec Inštituta za arheologijo pri raziskovanju visokogorja, od 2004 častni član Slovenskega arheološkega društva

daru pač ni mogoče podeliti kakemu narodu, kakor če se mu z iznajdbo pismenk položi temelj za slovstvo. S pomočjo nove pisave sta preložila sv. evangelij v slovanščino in obhajala božjo službo v tem jeziku. Toda hud vihar je nastal zoper slovansko bogoslužje. Nasprotniki so trdili, da se sme Bog častiti le v treh jezikih, to je v judovskem, grškem in latinskem. Sveta brata se morata iti zaradi tega v Rim zagovarjat, a papež Hadrijan II. ju prijazno sprejme, občuduje njuno vnemo in potrdi slovanske cerkvene knjige, položivši jih na oltar sv. Petra (868)...« To je na kratko začetek zgodbe misijonarjev sv. Cirila in Metoda izpod peresa Josipa Lavtižarja (1851–1943), duhovnika in zgodovinarja (Lavtižar 1906: 24).

Stara cerkvena slovanščina

»Stara cerkvena slovanščina bil prvi knjižni jezik Slovanov. V drugi polovici 9. stoletja sta jo za potrebe izvajanja slovanskega bogoslužja na Velikomoravskem oblikovala slovanska apostola sv. Ciril in Metod na osnovi slovanskega narečja okolice svojega rojstnega Soluna. V tem jeziku so napisani najstarejši slovanski prevodi bogoslužnih knjig iz grškega jezika, njegovo ustvarjanje pa je potekalo istočasno s sestavljanjem posebnega, za ta jezik ustreznega črkopisa, ki ga danes imenujemo glagolica ... Stara cerkvena slovanščina je bila *umetna* jezikovna tvorba, ustvarjena načrtno, v določenem obdobju, za potrebe izvajanja liturgije v domačem, tj. slovanskem jeziku. Zatorej se moramo že na samem začetku spoznavanja s tem za vse Slované zelo pomembnim jezikom zavedati, da se posamezni slovanski jeziki niso razvili iz tega jezika. Češki slavist Josef Kurz je odnos med današnjimi 'živimi' slovanskimi jeziki in staro cerkveno slovanščino predstavil jasno

in enostavno: 'stara cerkvena slovanščina ni nikoli bila mati slovanskih jezikov, ampak le njihova sestra'. Njegovo nazorno prispodobo lahko samo še dopolnimo s pridevnikom starejša (sestra)...« (Babič 2021, 163).

Kaj pa, če je le bila mati in je bilo prej omenjeno solunsko narečje del starejše jezikovne plasti in podlaga tudi drugim slovanskim jezikom? Kaj pa, če se je tukaj že v prazgodovini govorilo slovansko (slovensko)? Drzna teza! Ob kateri bodo nekatere nehali tole brati ...

Na teritoriju prazgodovinskih Ilirov, ki se je pod rimsko oblastjo imenoval Iliricum in ga je kasneje Napoleon želel obnoviti z Ilirskimi provincami, je večino dvajsetega stoletja obstajala Jugoslavija. Na tem južnoslovanskem območju, kot pravi italijanski lingvist Mario Alinei (*Izvor evropskih jezikov*, 1996), je nastala najstarejša slovanska jezikovna skupina, iz nje naj bi se razvili drugi slovanski jeziki. Številne so tudi teze, da so Slovani ilirskega porekla. Veliko je bilo ugibanj in raziskovanj, kaj neki ime oziroma beseda Iliri pomeni, nič se ni prijelo – toda ali se je že kdo vprašal, če glede na vsa namigo-

vanja ime Iliri v prevodu pomeni Sloveni?

Iliri, latinsko Illyrii, antično grško Illyrioi, zgodnje grško Hillourioi – slednje se na pogled zelo ujema z latinsko besedo gloria, kar pa, kot vemo, pomeni slava. Toda če bi bila ta primerjava tako zelo enostavna, bi jo jezikoslovci že zdavnaj pograbili. Ali je še kakšna točka, na katero bi lahko naslonili kaj »ilirskega«?

Veselia

Pogosto se omenja beseda Veselia, ki naj bi bila ilirsko osebno ime (Snoj 1997: 713, Fran, etim: vesel), kot del latinskega napisu na rimskodobnem kamnitem spomeniku, ki je bil odkrit na otoku Braču: *Veselia / Felicetas / Libero M(agno) Patri / Torcle(n)si ex voto*. »Vseeno pa je bila senzacija, ki jo je sprožil dalmatinski napis Veselia Felicetas, nekoliko prenagljena. Če bi bila veselia ilirska beseda za latinsko felicitas, ki pomeni srečo, seveda ne bi bili daleč od domneve, da so Iliri govorili slovansko ali pa so Slovani živeli že od pamtiveka na naših tleh...« (Makarovič 1996: 174). Tezo, da naj bi šlo za prevod iz slovanščine v latinščino, so eni navdušeno sprejeli, drugi so bili skeptični,

Brata Ciril in Metod »sta se odlikovala po organizacijskih sposobnostih in modrosti, poleg tega pa sta odlično znala slovansko narečje okolice Soluna. Po rodu sta bila najverjetneje Grka (oče Leon je bil bizantinski funkcionar, mati Marija morda celo Slovanka), vendar sta kot rojena Solunčana dobro govorila slovansko, natančno pa sta poznala tudi slovnično strukturo grškega jezika.« (Babič 2021: 168)

Pečice na Veliki planini, bronastodobno selišče, odkrito 1996. Po skoraj treh desetletjih arheoloških raziskovanj visokogorja se znotraj stroke vse bolj utrjuje spoznanje o močni prazgodovinski in rimskodobni poseljenosti s staroselskimi prebivalci, ki so že tedaj, tako kot danes, poleti gnali svoje črede na visoke pašnike. Ti staroselci, ki jim smemo reči staroslovenci, so v te naše hribe zahajali že davno, preden so semkaj prišli Kelti in Rimljani.

med slednjimi tudi Radoslav Katičič, hrvaški filolog in jezikoslovec, ki ugotavlja, da v rimski antroponimiji sicer obstajajo primeri, kjer izvirno ime in prevod tega v drug jezik obstajata drug ob drugem.

Praviloma je na spomenikih najprej zapisan priimek in nato ime, malo verjetno je, da bi tukaj bilo osebno ime prevod primka. Felicitas je v rimski Dalmaciji pogosto žensko ime, nenavadno je, da bi bilo postavljeno za imenom Veselia v smislu prevoda. Če je Veselia priimek z rimskega seznama, je pričakovati, da gre za pravo rimsko rodbino in res jo odkrije v imenu Visellius v bližnjem Solinu, ilirski Saloni.

Iz tega sklepa, da gre morda za napako in bi moralo pisati Visellia in ne Veselia, kar se mu zdi še bolj verjetno, ker je pisar tudi ime Felicitas napačno napisal Felicetas. Iz vseh teh opazanj Katičič domneva, da je majhna verjetnost, da bi bila Veselia (s pomenom veselje?) domorodno ime in Felicetas njegov latinski prevod. Ime Felicita sicer izhaja iz latinske besede felicitas s pomenom: rodovitnost, plodovitost, sreča, blaženost, zdravje, uspeh – in torej dobesedno ne pomeni veselja, zato ne moremo govoriti o natančnem prevodu veselia / felicetas ... Skratka sporočilo kamna z Brača je lahko precej drugačno.

Hillou-rioi

Vendar pa nam beseda veselia, veselje ne da miru. Ne felicitas, pač pa hilarus, hilaris je latinska beseda, ki v prevodu pomeni vesel, dobre volje. Osebno ime Hilarij

V travnatih strmih na Jamah pod Grintovcem so drobnico pasli že v železni dobi, zadaj Kalška gora.

(Snoj 1997, 521). Temu pritrjuje tudi drug pomen imena Hilarij, poleg Veselka tudi Radovan, Radoslav. Slednji bi lahko bil kar dobesedni prevod grškega Hilariosa ali latinskega Hilariususa.

Slava

Ker poskušamo ugotoviti, ali ime Iliri pomeni Sloveni, se moramo dotakniti še tega imena. O pomenu besede slava, predvsem v povezavi Slovenec, Slovan, je bilo napisanih že nešteto vrstic. Ogromno etimoloških izpeljav, pa spet nič dokončno prepričljivega in sprejetega. Po starejši domnevi naj bi ime nastalo iz praslo-

pomen, vendar pa sta si nekje daleč nazaj sorodni ali imata celo isti pomen. Kajti beseda veselje naj bi pomenila *ves nase-ljeni* (svet) in je v bližnjem sorodstvu z besedami vseliti, naseliti, seliti in selo! (Snoj 1997, 713, Fran, etim: veselje). Tu vse postaja bolj jasno!

Drugo pomembno ime, ki se pogosto omenja, je Vescleves. Omenja ga tudi Makarovič (1996: 174): »Primer takega imena v ilirščini je Vescleves. Prvi del tega imena se pojavlja tudi v drugih zvezah, kot denimo v imenih Vesius ali Vesidia. Ta ilirski ves- izhaja iz istega korena kot slovenska beseda 'vesel'«. Ime Vescleves se je razvilo iz praide imena klewos-wesu, to je tisti, ki poseduje dobro slavo, ki je slaven (Wikipedija: *Proto Ide Society*) oziroma iz k'leues (Bezljaj 1995: 257). Očitno je, da beseda klewos, k'leues pomeni *slava*. Imata imeni Ve-selia in Ve-scleves isti pomen?!

Selo, ve-selo

Pomembno je vedeti, da je v nekem obdobju razvoja jezika prišlo do zamenjave položaja samoglasnika in tik za njim stoječega jezičnika, ki je zapiral zlog, in to povsod, kjer smo pričali zaporedju samoglasnik – jezičnik r ali l - soglasnik, npr. karl, kral; melko, mleko; varna, vrana; umerti, umret i...Ta proces se imenuje slovanski premet jezičnikov. V vzhodni slovščini je bila sprememba nekoliko drugačna, npr. rusko korol; moloko; vorona; umeret ... (Snoj 2021, 152). Ali kot pri ptiču slavcu, ki se na različnih področjih različno imenuje: slavuj, slavej, solvik, solovej, izhaja pa iz ide saluo (Bezljaj 1995: 257).

Beseda selo (kot vas, naselbina) se je razvila iz praslovanske sedlo, ta pa iz ide sed-lo. (Bezljaj 1995: 225; Snoj 1997: 560.; Fran, etim: selo). Ponekod se je prvotna beseda še ohranila do današnjih dni, npr.

Stara cerkvena slovanščina je bila jezikovna tvorba, ustvarjena načrtno, v določenem obdobju, za potrebe izvajanja liturgije v domačem, slovanskem jeziku. Zatorej se moramo že na začetku spoznavanja s tem za vse Slovane zelo pomembnim jezikom zavedati, da se posamezni slovanski jeziki niso razvili iz tega jezika.

(grško Hilarios, latinsko Hilarius, francoško *Hilaire*, *Lary*, *Alaire*, hrvaško in srbsko *Ilarij*, *Ilar* ...) pomeni Veselko, Veselka. Ob tem dejstvu nam prideta naproti dve besedi, ki močno »dišita« po Ilirih! Z ene strani Veselia in z druge Hillouriou, obe »sorodnici« veselja.

Mimogrede, kdo ne pozna besede aleluja! Latinsko halleluia, hebrejsko halalujah, kar pomeni slavite Jahveja (Snoj 1997: 8). Treba je opozoriti na dvodelnost besede; kot halalujah sta tudi prej omenjeni iz dveh delov: hillou(rioi) in hila(rios), obe v pomenskem območju grške besede hella, ki pomeni *selo*. V drugem delu rioi in rios pripadata veliki zbirki besed (rija, reg, rex, rik, reich ...), ki se prevajajo kot kraljestvo in imajo izhodišče v ide roio, rei oziroma praslovanščini rad, kraj radosti

vanske slovo s pomenom beseda. Novejša razlaga pa pravi, da naj bi praslovansko ime Slovenin, Slovan izhajalo iz korena slov, ki se je ohranil v rečnih imenih in ki izhaja iz indoevropske (ide) besede k'lou s pomenom čistiti, umivati, izpirati. Sama beseda slava pa naj ne bi bila etimološko utemeljeno povezana z imenom Slovenec, Slovan. (Bezljaj 1995: 265; Snoj 1997: 582; Fran, etim: slovenski)

Poglejmo, ali imata besedi hillou-rioi in slav, kakšnega skupnega prednika ali kar sorodstvo. Ime Hilarij, kot rečeno, pomeni vesel. Sorodstvo te besede pa je veliko in bogato! Se morda tu skriva tista čarobna prva beseda? Današnji pomen te besede si zlahka predstavljamo, težje pa je prodreti v izvirni pomen. Pomagajmo si z besedo vesolje, ki ima povsem drug današnji

(Kamniško) sedlo: v zapisu iz leta 1499 se je ohranil besedni relikt te lokacije: Vsedli na Brani (danes bi zapisali V sedlu na B.). Če bi besedi vsedli odstranili d, ki bi ga lahko izgubila že med razvojem, in vrnili e, ki ga je izgubila na neki razvojni stopnji, bi pisalo veseli na Brani. Pod tem zapisom si danes predstavljamo, da so na gori Brani veseli ljudje. Očitno pa je beseda veselje v svoji izvirni obliki pomenila naselje. Ljudje, ki so v selu, so veseli (vseljenci) in zato veseli tudi v današnjem pomenu te besede: če imaš svoj prostor pod soncem, si vesel! Toponimi v *Atlasu Slovenije* so neme pričče: Ve-sela (gora), Ve-selica, Vseliči, Ve-selk, Ve-selka, O-selca, O-selica, Selca, Selnica ...; in na tujem, kjer je beseda selo prešla v s(e)lava, slava: Vi-slava, Vi-sla, Ve-slava. Tisti, ki je v selu ali v slavi, poseduje selo ali slavo, Ve-selia ali Vescleves! Tako (ve)selo kot (ve)slava v najgloblji bistvu pomenita po-sest! In Rado-slav je tisti, ki ima (poseduje) kraj radosti, selo, slavo, ime (imovino)! Prav tako Vesel(k)o in seveda – Hilarij.

Manjše naselje se je očitno imenovalo ve-selica, in ker je bilo potem vmesno obliko v-selica težko izgovarjati, je nastala o-selica, npr. (*Stara*) *Oselica*, ali pa iz *Ve-selica* v *O-selca* in v *Selca*. Izpeljank iz besede selo je ogromno: naselje, seljak, selak, selan, selba, selec, zelah ... in še mnoge, ki jih ne poznamo. Marsikatera od teh, ki je ustrezala razvojnemu procesu (melko, mleko), je iz sela postala slava. Ali s(e)lava slava? Bezljaj (1995: 225) omenja tudi domnevno povezavo besede sela z aleluja, kar potrjuje pomensko sorodnost besed selo in slava.

Solun

Solun ali Tesalonika, grško Thessaloniki oziroma Saloniki, turško Selanik je za Ateni drugi največje mesto v Grčiji. Mesto

Praslovanščina je skupni jezik, ki se je spreminjal po razpadu indoevropske jezikovne skupnosti in je osnova vseh slovanskih jezikov, tudi stare cerkvene slovanščine. Seveda pa zanj nimamo pisnih dokazov in jo lahko le rekonstruiramo.

je okrog leta 315 pr. Kr. ustanovil makedonski kralj Kasander in ga imenoval po svoji ženi Tesaloniki, hčerki kralja Filipa II. in sestri Aleksandra Velikega. Ime, ki v prevodu menda pomeni »zmaga nad Tesalci«, ji je dal njen oče, ki naj bi na dan njenega rojstva slavil zmago nad Tesalci. Tesalija, grško Thessalia, je pokrajina v osrednji Grčiji z glavnim mestom Lariso. Solun, Tesalija, Larisa – imena s slovanskim priidihom ... Ime Te-salija je »ilirskega izvora in nejasnega pomena« (vir: *termania.net*). Larisa, tudi Lara, je ime slovanskega (ruskega) porekla, zelo verjetno v tesni zvezi z moškim imenom Hilarij, Larij s pomenom vesel. Je torej Larisa ilirska Veselja? ... Ime Solun je podobno kot ilirska Salona, današnji Solin v Dalmaciji. Tukaj se na odprti sceni srečujejo ilirske in slovanske jezikovne vrvine ...

Solun je bil eno prvih središč krščanstva. Apostol Pavel je v 1. stoletju v tem mestu oznanjal evangelij, *Prvo in drugo pismo Tesaloničanom* je bilo najprej namenjeno prav Solunčanom. Zgodovinopisje trdi, da so mesto v 7. stoletju napadali Slovani, vendar ga niso mogli osvojiti. Mišljeni so seveda Slovani, ki so v 6. stoletju prešli Donavo in usmerili svoj naselitveni val vzdolž Balkana vse do Grčije. Naselili naj bi tudi okolico Soluna – zato naj bi bilo to območje preplavljeno s slovansko govorico, celo veliko grških meščanov Soluna je znalo slovansko? Tu sta preživljala mladost brata Ciril in Metod, ki sta postala odlična Pavlova naslednika pri širjenju krščanske vere. »Sveta so-

lunska brata sta z domoljubno ljubeznijo čistila solunskega mestnega patrona sv. Dimitrija.« (Grivec, 1963: 10). Okrog čaščenja tega svetnika se odpira nekaj vprašanj. V začetku 4. stoletja naj bi bil v Sirmiumu (Sremska Mitrovica) mučen do smrti zaradi širjenja krščanske vere. Od tu se je njegovo čaščenje razširilo v Solun, kjer je bila v 5. stoletju na željo prefekta ilirske pokrajine postavljena veličastna bazilika. Ko naj bi torej Slovani napadali Solun, so meščani klicali na pomoč sv. Dimitrija – »ki je potem postal posebej priljubljen med pravoslavni Slovani (Srbi in Rusi)«? Sv. Dimitrij naj bi bil priljubljen med Slovani, čeprav jim je preprečil zavzetje Soluna? To ne gre skupaj! Logično je, da je tam že prej obstajalo ilirsko (slovansko) sorodstvo s sv. Dimitrijem in so bili napadalci Slovani t. i. poznega naselitvenega vala ...

Hilbudij, Buditelj Slave

Na še eno zanimivo ime je treba opozoriti. Hilbudij je bil bizantinski general, ki je bil od cesarja postavljen za branitelja severne meje na Donavi v času slovanskih vpadov v 6. stoletju. Padel naj bi leta 533 prav v bitki proti južnim Slovanom. Pisatelj Finžgar ga pogosto omenja v romanu *Pod svobodnim soncem*. Po nekaterih virih naj bi bil slovanskega (!) rodu, Xvalibud, kar prevajajo *Buditelj Slave*. Kaj si predstavljamo pod imenom *Buditelj Slave* ob vedenju, da je bila starodavna Ilirija tedaj del Vzhodnega rimskega cesarstva in nekako »zamorjena« pod tujo oblastjo, če ne v smislu V. Vodnika *Ilirija oživiljena* (1811). Kot general je bil postavljen, da brani Slavo pred vdorom daljnih sorodnikov z onstran Donave, kot je malo kasneje sv. Dimitrij z več uspeha obvaroval Solun.

Slovanska apostola

Brata Ciril in Metod »sta se odlikovala po organizacijskih sposobnostih in modrosti, poleg tega pa sta odlično znala slovansko narečje okolice Soluna. Po rodu sta bila najverjetneje Grka (oče Leon je bil bizantinski funkcionar, mati Marija morda celo Slovanka), vendar sta kot rojena Solunčana dobro govorila slovansko, natančno pa sta poznala tudi slovnično strukturo grškega jezika.« (Babič 2021: 168) Cesar Mihael jima je za popotnico dejal: »Vidva sta Solunčana, Solunčani pa vsi čisto slovensko govore.« (Grivec 1936: 102) Oziroma: »Va bo jesta selunjanina, da selunjane vsi čisto slovensky be-

Na bornih travah slikovitega pomola pod Jalovcem so že vsaj v rimski dobi pasli svoje črede Trentarji ali z onstran Vršiča, že tedaj so gledali na Razor in Triglav in ju verjetno že tudi imenovali.

Ta »Machu Picchu« zadaj za Krnom je bilo že antičnim pastirjem privlačno bivališče ...

sedujut.« Menda pa naj bi v originalu ne bilo zapisano slovensky ampak selunsky (Tachiaos). Težko bi šlo za napako pri zapisovanju, bolj verjetno je, da se je zapisovalcu to zdelo eno in isto.

Praslovanščina je skupni jezik, ki se je spreminjal po razpadu indoevropske je-

bile latinske in visokonemške izposojenke, ki naj bi v staro cerkveno slovanščino lahko prišle le v Spodnji Panoniji. Ta teorija je bila dokončno ovržena z bolgarsko-makedonsko teorijo (Jagić, Oblak), ki pravi, »da sta Ciril in Metod v osnovo stare cerkvene slovanščine postavila jezik svojega rodnega – solunskega – področja« (Babič 2021: 174). To sta dokazala z nekaj jezikovnimi razvojnimi lastnostmi, ki so v stari cerkveni slovanščini podobne kot v nekaterih bolgarskih in makedonskih narečjih. Vendar pa si zagovorniki te teorije niso enotni, ali sta brata uporabila jezik, ki so ga govorili v mestu ali v njegovi okolici ... Kljub vsemu pa ta teorija ne pove, zakaj se pojavljajo latinske in visokonemške besede v stari cerkveni slovanščini. Kako so prišle v slovansko jezikovno območje, če to območje skrbimo na t. i.

Slovenske jezikovne prvine so se ohranile tudi izven današnje Slovenije, tudi na območjih, ki jih je kulturno in jezikovno preplastila zgodnjerednjeveška slovanska naselitev. A da ne bi kdo razumel v smislu Slovenija od Alp do Grčije, pač pa: staroselci vseh narodov, ki danes žive na tem teritoriju, so govorili pra-slovensko, podobno stari cerkveni slovanščini, ki pa je bila mati (ne sestra!) današnjega slovenskega jezika.

zikovne skupnosti in je osnova vseh slovanskih jezikov, tudi stare cerkvene slovanščine. Seveda pa zanjo nimamo pisnih dokazov in jo lahko le rekonstruiramo. Pri tem si pomagamo s pravili jezikovnega razvoja, tako npr. vemo, da ide k preide v praslovanski s, kot že omenjeni ide klewos v scleves. V veliko pomoč so nam narečja in pisni spomeniki, še posebno tisti, ki so zapisani v stari cerkveni slovanščini.

»Starocerkvenoslovanskega jezika seveda ne smemo enačiti s praslovanščino, vendar pa ji je po svoji slovnični sestavi od vseh slovanskih jezikov najbližji. Slovanske jezike so po razpadu praslovanske skupnosti preoblikovali številni fonetični, morfološki in drugi jezikovni procesi, ki so precej spremenili prvotno praslovansko jezikovno osnovo v vsakem od njih. Stara cerkvena slovanščina pa se je v pismenosti utrdila veliko prej kot drugi slovanski jeziki in se zato v mnogo čem ujema s praslovanščino, kakršna je bila v zadnjem stadiju svojega obstoja.« (Babič 2021: 165)

Obstajata dve teoriji o jezikovni osnovi, po kateri naj bi Ciril in Metod zapisala staro cerkveno slovanščino. Panonska teorija pravi, da naj bi jo brata zapisala po prihodu na Velikomoravsko na osnovi govorjenja tamkajšnjih prebivalcev. Zagovorniki te teorije sta bila slavista Kopitar in Miklošič. Glavni dokaz naj bi

pozni val slovanske naselitve v zgodnjem srednjem veku. Kje na poti so jih »pobrali« ti novi naseljenci z onkraj Donave?

Je ilirščina slovenščina?

Če po vsem tem ugotavljamo, da so bili prazgodovinski in antični prebivalci velikega teritorija od Alp do obronkov Grčije slovansko (slovensko) govoreča ljudstva, ki so jih Grki v svojem narečju imenovali Iliri in je ta njihova ilirščina pravzaprav praslovanščina, ki je z leti dožive-

la keltizacijo in romanizacijo, se nam ponuja odgovor na vprašanje, od kod latinske in visokonemške besede v stari cerkveni slovanščini. Veliko pove toponim Špeter Slovenov, furlansko San Pieri dai Sclavons, italijansko San Pietro degli Slavi (Sveti Peter Slovanov), po letu 1878 v okviru italijanizacije preimenovan v San Pietro al Natisone (Sveti Peter ob Nadiži). In nihče ne razjasni, zakaj tako ime, ki so ga gotovo potegnili iz zgodovinskega spomina, da je zvenelo bolj italijansko, iz časov, ko so keltska plemena preplastila stare ilirske kraje. Natisone, Nadiža je sicer tudi reka, ki teče skozi kraj, samo ime pa pomeni isto kot pri drugih različicah, le da v keltoromanščini: Nati-Sone prevedemo kot Rod, narod Slavov. Sveti Peter rodu (nati) Slavov ali Sveti Peter Slave-nati (Slovenet, Slove-nec, Slovencev). Nati, net se pojavlja tudi v imenih Ve-neti, Ve-nati, ki so bili ilirskega (slovenskega) porekla.

Nedolgo je bil objavljen skrbno lingvistično obdelan tekst z naslovom *Ali so staroselci na otoku Braču govorili slovensko?*, kjer avtor (Kralj 2021: 188) analizira besedila dveh pisnih spomenikov (*Povaljski prag*, 1184; *Povaljska listina*, 1184/1250) z Brača, v katerih je množica slovenskih besed, ki bistveno izstopajo iz hrvaščine. Avtor raziše vse okoliščine, in s tem, da tudi Hrvati nimajo pravega odgovora, sklepa, da bi glede na zgodovinske vire lahko bili Iliri, toda »Iliri naj bi imeli svoj jezik. Zato ostane edina sprejemljiva razlaga, da na Braču niso živeli Iliri, pač pa predniki slovensko govorečih staroselcev na Braču.« (Kralj 2021: 197) Omenja jezikovno sorodnost bračke slovenščine (iz leta 1184) s primorsko-kraško-notranjskim in rezijansko-beneško-briškim narečjem v nekaterih pomembnih detaljih. (Kralj 2021: 198). Ob tem se vrnimo k poglavju *Veselia* in napisu z Brača. Glede na malo verjetno tezo, da je ob imenu Veselia zapi-

Viri:

- BABIČ, V. (2021): Stara cerkvena slovanščina – ne mati, ampak mogočna sestra; Slovenski jezik med slovanskimi jeziki, Slovenski slavistični kongres, Moravske Toplice
- BEZLAJ, F. (1982): Etimološki slovar slovenskega jezika, K-O, SAZU in MK, Ljubljana
- BEZLAJ, F. (1995): Etimološki slovar slovenskega jezika, P-S, SAZU in MK, Ljubljana
- DWELLYS illustrated Gaelic to English dictionary, Glasgow 1994
- GABROVEC, S. (1954): Iliri, naši predniki na Slovenskem, Koledar družbe sv. Mohorja za l. 1955, Celje
- GRIVEC, F. (1936): Žitja Konstantina in Metodija, Družba sv. Mohorja, Celje
- GRIVEC F. (1963): Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod, Mohorjeva družba v Celju, Celje
- LAVTIŽAR, J. (1906): Pri severnih Slovanih, Družba sv. Mohorja v Celovcu, Celovec
- KRALJ, V. (2021): Ali so staroselci na otoku Braču govorili slovensko?, Staroselci v Alpah, zbornik, Nova obzorja, Ljubljana
- MAKAROVIČ, J. (1996): Evropske korenine slovenske ustvarjalnosti, Založba obzorja Maribor, Maribor
- OMAN, A. (2011): Naša špraha, Ziljsko narečje iz Ukev/ Dizionario zegliano di Ugovizza, Ukve
- SNOJ, M. (1997): Slovenski etimološki slovar, Mladinska knjiga, Ljubljana
- SNOJ, M. (2021): Praslovanščina; Slovenski jezik med slovanskimi jeziki, Slovenski slavistični kongres, Moravske Toplice

Prazgodovinsko Utro na planini v Plazeh sta julija 2023 družno raziskovali ekipi Inštituta za arheologijo in Arheološkega oddelka Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

san prevod Felicetas, se ponuja nova razlaga: ime Veselia morda pomeni žensko izpeljanko iz Sloven ali prebivalcko Sela, Felicetas *pa* lahko pomeni kar samo ime ali pomensko rodbino ali pa kaj tretjega ...

Kot rečeno: slovenske jezikovne prvine so se ohranile tudi izven današnje Slovenije, tudi na območjih, ki jih je kulturno in jezikovno preplastila zgodnje-srednjeveška slovanska naselitev. A da ne bi kdo razumel v smislu Slovenija od Alp do Grčije, pač pa: staroselci vseh narodov, ki danes živijo na tem teritoriju, so govorili pra-slovensko, podobno stari cerkveni slovanščini, ki pa je bila mati (ne sestra!) današnjega slovenskega jezika. Slovenščina je eden zelo redkih jezikov, ki je ohranil dvojino, poleg nje od slovanskih jezikov samo še čakavska hrvaščina in lužiška srbščina. Dvojina je bila prisotna že v ide jezikih – in stari cerkveni slovanščini. To dejstvo priča, da sta Ciril in Metod uporabljala slovenščino, ki še ni bila »okužena« z jezikom slovanske pozne naselitve. Ta pra-slovenščina je bila blizu *Brižinskim spomenikom* (10. st.) in številnim drugim pisnim spomenikom iz tistega časa.

Iliri so Sloveni

Da, Iliri so bili Sloveni, ki si jih je zgodovinarje zapomnilo pod imenom Iliri. Pogosto se je Ilire enačilo z Albanci, ki prav tako danes živijo na tem območju, kar pa je bilo ovrženo s hipotezo, da naj bi bili predniki Albancev v sorodu z Dačani in ne Iliri. Vendar pa natančen izvor albanščine, ki je prav tako ide jezik, ni pojasnjen. Med ilirska narečja naj bi spadala tudi mesapščina, jezik ljudstva Mesapov v Apuliji na jugovzhodni obali Italije. Velik problem pri raziskovanju ilirskega jezika je, da se ga obravnava na osnovi antičnih zapisov, ko je bil že na različnih področjih različno »okužen« z jeziki novih naseljenec, starejših pisnih virov pa ni.

Na podlagi vseh primerjalnih podatkov in virov se pred nami zarisujejo nekatere

ra tako očitna dejstva, da enačenje imena Iliri s Sloveni težko zanikam. Lahko s ponosom zremo v davno preteklost, v sijajne bronastodobne in železnodobne dosežke naših prednikov, ki jim je starosta slovenskih arheologov Stane Gabrovec zapel pravo epopejo *Iliri, naši predniki na Slovenskem* (Gabrovec 1954: 81) – in njih jezik, ki se je čudežno ohranil v današnje dni. Tudi po zaslugi svetih bratov Cirila in Metoda. Sicer pa so to vedeli že slavni možje slovenske zgodovine: Trubar je bil prepričan, da so bili Iliri Slovani, Bohorič je Slované enačil z Veneti, za Pohlina je bil ilirski jezik slovanski ...

»V devetem in desetem stoletju ni bil noben drug književni jezik tako natanč-

no glasoslovno (fonetično) zapisan kakor staroslovenski. Zato je staroslovenski jezik ne le podlaga slovanskega, marveč tudi predmet mednarodnega jezikoslovja. Glasoslovno in oblikovno dovršenost staroslovenskega jezika priznavajo in občudujejo jezikoslovci vseh narodov.« (Grivec 1963: 204) »Stara cerkvena slovanščina zatorej ni bila zgolj bežna, poskusna budnica slovanske pismenosti, ampak mogočna simfonija, veličasten in zrel izdelek, ki je postavil trdno osnovo za razvoj slovanske pismenosti.« (Babič 2021: 183).

Za konec pa še nekaj Vodnika (1811): »Ilirsko me kliče Latinec in Grek, Slovensko mi prav'jo domači vsi prek.« ■